

XIX. yüzyıla
ait mineli
makas

altın, gümüş yahut sarı maden kakmalı, bazan mineyle işlenmiş gövdeleriyle dik-kat çeken bu makasların kullanılmadığı zaman sapının açılmaması için arası zemberekli olanlarına, hatta kapandığında kalemnden veya divit içine sığabilecek şekle girenlerine de rastlanır. Kâğıt makaslarının bir başka güzelliği de parmakların geçirildiği "tutmaç" denilen halkaların etrafına sülüs hattı ile "yâ fettâh" (ey fet-heden, açan) sözünün oygulu halinde işlendiği örneklerde görülür. Böylece Allah'ın isimlerinden olan "yâ fettâh" hitabı kâğıt kesmek için makası ele alıştırarak tekrarlanmış sayılırdı. Sipariş sahibi kişinin isminin aynı şekilde sülüsle yazılıp oyulmuş olduğu makaslar da mevcuttu. Osmanlı makasları tesbit edilebildiği kadarıyla İstanbul, Sivas, Foça, Bosna ve bilhassa Prizren'de imal edilir, halkın ihtiyacını karşıladıktan başka diğer ülkelere de satılırdı. XIX. yüzyılda Batı'ya karşı gümrük duvarları kaldırıldıktan sonra bütün yerli imalât gibi makasçılık da sona ermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* (nşr. Kazım Arısan – Duygu Arısan Günay), İstanbul 1995, I, 202, 204; Nurettin Rüştü Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, İstanbul 1939, s. 158-159; Süheyl Ünver, "Türk İnce El Sanatları Tarihi Üzerine", *Atatürk Konferansları I*, Ankara 1964, s. 103-153; M. Uğur Derman, "Kâğıd Makasları", *Aletler ve Âdetler* (haz. Şevket Rado), İstanbul 1987, s. 38-39; a.m.f., "Kâğıda Dair", *İslâm Düşüncesi*, sy. 5, İstanbul 1968, s. 338-347; a.m.f., "The Mistar-The Ruler and Scissors for Paper", *İlgi*, sy. 27, İstanbul 1979, s. 32-35; a.m.f., "Kâğıd Makasları", *P Sanat Kültür Antika*, sy. 10, İstanbul 1998, s. 112-115; "Makas", SA, III, 1265.

M. UĞUR DERMAN

el-MAKÂSİD

(المقاصد)

Sa'deddin et-Teftâzânî'nin
(ö. 792/1390)
kelâma dair eseri.

Müellif mukaddimede kitabın adını *el-Makâsîd*, şerhinin adını da *Şerhu'l-Makâsîd* olarak belirlediği halde (I, 155) *Keşfü'z-zunûn*'da (II, 1780) *el-Makâsîd fi 'ilmi'l-keîlâm* ismi kaydedilmiş, Yûsuf El-yân Serkis *Makâsîdü't-tâlibîn fi uşûli'd-dîn* adını kullanmıştır (*Mu'cem*, I, 637-638). Eser kısa bir mukaddime ve altı bölümden meydana gelmiş olup "maksad" başlığını taşıyan bölümler "fasıl, mebhas, kısım, mesele" adı verilen bir iç sisteme sahiptir. *el-Makâsîd*'in temel bilgiler niteliğindeki birinci bölümü üç fasıldan oluşur. Birinci fasılda kelâm ilminin tanımı, konusu ve amacı, ikinci ve üçüncü fasıllarda ilmin ve istidlâlin tanımları, tasdik ve tasavvura ayrılışları ve diğer bazı özellikleriyle Allah'ı bilmekte istidlâlin gerekliliği gibi konular üzerinde durulmuştur. Varlık bahsinin ele alındığı ikinci bölüm de üç fasıldır. Vücûd ve adem konularının ele alındığı birinci fasılda vücûd-mâhiyet ilişkisi, vücûd mertebeleri ve ma'dûmun "şey" olup olmadığı hususları tartışılmıştır. İkinci fasılda mâhiyetin tanımı, basit ve mürekkep oluşu gibi konular işlenmiş, üçüncüsünde ise vücûb-ı imtinâ - imkân, kıdem - hudûs, vahdet-kesret ve illiyet - ma'lûliyyet açısından vücûd ve mâhiyet ilişkisi ele alınmış ve bu alanda felsefecilerin görüşleri de belirtilmiştir. Kitabın arazlara ayrılan üçüncü bölümü beş fasıldan oluşmaktadır. Genel hacmin dörtte birine yaklaşan ve şerhiyle birlikte 400 sayfadan meydana gelen bu bölümün birinci faslında kadîm-hâdis, cevher-araz şeklindeki varlık tasnifinden sonra arazların kendi başına mevcut olamayacakları, kendiliklerinden mahal değiştiremeyecekleri, cevhersiz varlık kazanamayacakları ve süreklilik niteliği taşımadıkları gibi konular ele alınmış, diğer fasıllarda arazlar nicelik (kem), nitelik (keyf), mekân (eyn) ve izâfet (nisbiyye) kategorileriyle (makûlât) bağlantılı olarak işlenmiştir. Cevherler hakkındaki dördüncü bölüm iki ana kısımdan (makâle) oluşur. İki fasıldan ibaret olan birinci kısımda cisim cevher-i ferd, mürekkep, basit, ay üstü ve ay altı âlemine ait olmak üzere cismin çeşitleri, iki fasıl halinde ikinci kısımda mücerred varlıklar olarak takdim edilen nefis, akıl, melek, cin ve şeytan gibi konular üzerinde durulmuştur.

el-Makâsîd'in son iki bölümünü teşkil eden metin klasik kelâm kitaplarının akaid meselelerini içermekte ve eserin üçte birinden biraz fazlasını oluşturmaktadır. İlahiyât konularına ayrılan beşinci bölüm yedi fasıl halinde düzenlenmiş olup bu fasıllarda sırasıyla Allah'ın varlığı, tenzihî ve sübûtî sıfatları, rûyetullah, kullanır fiilleri, irade ve hüsün-kubuh meseleleri, hidâyet, dalâlet, lutuf, tevfiik, ecel ve rızık, ayrıca Allah'ın isimleri konu edinilmiştir. Eserin dört fasıldan oluşan son bölümünde nübüvvet ve âhîret bahislerine, iman, islâm, küfür ve fîsk kavramlarıyla imâmet konularına yer verilmiştir.

Ehl-i sünnet'in kelâm görüşlerini Eş'ariyye mezhebine göre ortaya koyan *el-Makâsîd* ile bizzat müellifi tarafından yapılan şerhi kelâm ilmi tarihinde VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren başlayan, müte-kaddimin ve müteahhirinin görüşlerini bir araya getiren hacimli şerhler döneminin bir ürünüdür. Eserde Eş'ariyye'ye ait klasik kelâm kitaplarının istidlâl şekillerinin yanı sıra Gazzâlî'nin dolaylı olarak ve tepki niteliğinde de olsa kelâm muhtevasına çektiği felsefî konuların tesiri fazlasıyla görülmektedir. *el-Makâsîd* ve şerhiyle Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî, Beyzâvî ve Adudüddin el-İcî'ye ait eserler arasındaki muhteva benzerliği Teftâzânî'nin bu müelliflerin eserlerinden faydalandığını göstermektedir.

el-Makâsîd'in çeşitli ülkelerdeki kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, II, 301-304; ayrıca bk. *Şerhu'l-Makâsîd*, neşredenin girişi, I, 110). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi bilgisayar kayıtlarına göre çoğu Süleymaniye'de olmak üzere yirmi civarında yazması tesbit edilmiştir. Müellifin zengin birikiminin bir özeti olarak hayatının son dönemlerinde kaleme aldığı ve *Şerhu'l-Makâsîd* adıyla 784 (1382) yılında Semerkant'ta tamamladığı eser kelâm ilminin önemli kaynaklarından biri haline gelmiş, özellikle Osmanlı medreselerinde *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan sonra rağbet gören kitaplar arasında yer almıştır. *el-Makâsîd*'in müstakil baskısı yapılmamış, *Şerhu'l-Makâsîd* ile birlikte İstanbul (1277, 1305) ve Lahor'da (1981) basılmıştır. Abdurrahman Umeyre, matbu metnin yanı sıra (İstanbul 1277) Mısır'daki nüshalara dayanarak eserin ilmi neşrini gerçekleştirmiştir (Beyrut 1981, 1989).

Şerhu'l-Makâsîd üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Hüsamzâde Mustafa Efendi ile (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2225/1) İlyâs b. İbrâhim es-Sinobî (Sü-

leymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2985, Hâlet Efendi, nr. 429, Şehid Ali Paşa, nr. 1612; Râgıb Paşa Ktp., nr. 757, 813) esere dair birer hâşiye kaleme almışlardır. Hayâlî tarafından *Şerhu'l-Makâşid*'in beşinci "maksad"ına bir hâşiye yazılmış (*Hâşiye 'ala Şerhi'l-Makâşid*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2829, vr. 9-29; Fâtih, nr. 2984/1; Râgıb Paşa Ktp., nr. 796), onun bu çalışması için Kul Ahmed b. Muhammed Hızır tekrar bir hâşiye kaleme almıştır (Râgıb Paşa Ktp., nr. 1456; Antalya Elmalı İlçe Halk Ktp., nr. 91/2; Edirne Selimiye Ktp., nr. 975, 976; Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 4263; Şarkıkaraağaç Ktp., nr. 12). Hatibzâde Muhyiddin Efendi'nin *Şerhu'l-Makâşid*'in hüsün ve kubuh bahsine yaptığı hâşiye -Teftâzânî'nin çok zor olan bu konuyu "Mağlaţatü cezri'l-eşam" diye isimlendirdiğini beyan etmesi sebebiyle (IV, 287) olsa gerektir- Süleymaniye Kütüphanesi'nde *el-Cezrû'l-eşam* (Lâleli, nr. 2200), Murad Molla Kütüphanesi'nde (nr. 706) *Hâşiye 'ale'l-hüsün ve'l-kubuh* adıyla kayıtlıdır. Öte yandan Muhammed b. Muhammed ed-Delcî *el-Makâşid*'in metnini *Mağâşidü'l-Makâşid* adıyla özetlemiştir (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3116). Kâtib Çelebi, Ali el-Kârî ve Hızır Şah el-Menteşevî'nin de esere birer hâşiye yazdıklarını ve eserin bazı kimseler tarafından manzum hale getirildiğini belirtmektedir (*Kesfû'z-zunûn*, II, 1780-1781).

BİBLİYOGRAFYA :

Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 110, 155; IV, 287; Taşköprüzâde, *Meuzûâtü'l-ulûm*, I, 632; *Kesfû'z-zunûn*, II, 1780-1781; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VIII, 547-548; Serkis, *Mu'cem*, I, 637-638; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 301-304; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 228-229; W. Madelung, "al-Taftâzânî", *EI²* (İng.), X, 88-89; İlyas Üzümlü, "Hatibzâde Muhyiddin Efendi", *DİA*, XVI, 464; Adil Bebek, "Hayâlî", a.e., XVII, 5; İlyas Çelebi, "Hüsanzâde Mustafa Efendi", a.e., XVIII, 517.

MUSTAFA SİNANOĞLU

MAKÂSİDÜ'L-EDVÂR

(مقاصد الأدوار)

Mahmûd Çelebi'nin

(XVI. yüzyıl)

mûsiki nazariyatına dair eseri.

Mahmud Çelebi Abdülkâdir-i Merâgî'nin torunu olup babasının adı Abdülazîz'dir. Onun Merâgî'nin kitaplarından büyük ölçüde faydalandığı anlaşılmaktadır. Farsça kaleme aldığı eserini Osmanlı Hükümdarı II. Bayezid'e (1481-1512) ithaf etmiştir. Bir mukaddime ile sekiz bölüm-

den (fasıl) meydana gelen eserin giriş bölümünde mûsiki ilmi hakkında kısa bilgi verildikten sonra sâz-ı çînî ve üd-i kâmil adlı mûsiki aletleri üzerinde durulmaktadır. Güzel sesin nitelikleriyle ilgili hadislerin konu edildiği mukaddimeyi savt, nağme, buut ve cem'in tarifi, mûsiki kelimesinin anlam ve konusunun incelendiği birinci bölüm takip eder. İkinci bölümde mûsiki aletlerinden nağme ve savtın elde edilmesinin nitelikleri, seslerin tizlik ve pestlik sebepleri anlatılır. Üçüncü bölüm telli mûsiki aletlerinin kol kısmında seslerin çıkarılması için parmakla basılan belli noktaların (destân) taksim edilmesine, sesler arasındaki incelik ve kalınlık farkını gösteren buutların oranlarına ve sesler arasındaki uyumsuzluğun sebeplerine tahsis edilmiştir. Dördüncü bölümde buutların birbirine eklenmesi, ayrılması ve taksimi, dörtlü ve beşli cinslerin birleştirilmesi ele alınır. Beşinci ve altıncı bölümlerde buutların birbirine eklenmesi yoluyla devirlerin tertibi, meşhur devirler (on iki makam), altı âvâze, yirmi dört şube ve bu şubelerin telli saz perdelerinden meydana getirilme yolları, edvâr nağmelerinin birleştirilmesi, ayrılması ve aralarındaki münasebetleri üzerinde durulur. Eser, şedler konusunun işlendiği yedinci bölüm ve ikâ' bilgilerinin yer aldığı sekizinci bölümden sonra sâz-ı kâsât-ı çînînin ayrıntılı bir planı ile sona erer.

Bazı kütüphane kayıtlarında yanlış olarak *Risâle der Mûsiki, Muhtaşar fi 'ilmi'l-mûsiki* gibi başlıklarla geçen eserin dördü Türkiye kütüphanelerinde (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3649, 3650; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2413 [aynı numarada kayıtlı iki eserden diğeri Safiyyüddin el-Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr*'ıdır; bu nüshada eserin Kanûnî Sultan Süleyman'a ithaf edildiğine dair kayıt dikkat çekicidir]; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, nr. K 4), ikisi de yurt dışında (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, Fünûn-ı Cemîle-i Fârisiyye, nr. 2; Medine Ârif Hikmet Ktp., nr. 22) olmak üzere altı nüshası tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd b. Abdülazîz, *Mağâşidü'l-edvâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3649, 3650; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2413; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, nr. K. 4; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâyecân*, Tahran 1314 hş., s. 245; Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî, *Fihristü'l-Mahtûţâtü'l-Fârisiyye*, Kahire 1967, s. 136-137; Münzevî, *Fihrist*, V, 3906-3907; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 47; M. Takî Dânişpejûh, "Sad u sî ve end Eşer-i Fârisî der-Mûsiki -2", *Hüner u Merdüm*, sy. 95, Tahran 1349 hş., s. 47.

NURİ ÖZCAN

MAKÂSİDÜ'L-ELHÂN

(مقاصد الألحان)

Abdülkâdir-i Merâgî'nin

(ö. 838/1435)

mûsiki nazariyatına dair eseri.

Türk mûsiki nazariyatçısı Abdülkâdir-i Merâgî'nin Farsça kaleme aldığı mûsikiyile ilgili altı eserinden biridir. Merâgî'nin gittikçe olgunlaşarak birbirini tamamlayan bu eserleri arasında *Câmî'u'l-elhân* ve *Mağâşidü'l-elhân* en meşhurları olup *Mağâşidü'l-elhân* diğerlerinin özeti niteliğindedir. Müellif eserini 1418 yılında Timurlu Devleti'nin başşehri Herat'ta yazmış, aynı yıl Sultan Şâhruh Mirza ve oğlu Gıyâseddin Baysungur Mirza'ya, 1423'te (veya 1421) Osmanlı Hükümdarı II. Murad'a ithaf etmiştir. Kitabın Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin oğlunun eğitimi için yazıldığı söylenmektedir.

Eser bir mukaddime ile on iki bölüm (bab) ve bir hâtimedden meydana gelmektedir. Hz. Muhammed'in güzel ses üzerine söylediği rivayet edilen hadislerinin yer aldığı mukaddime bölümünü mûsiki, savt ve nağmenin tarifleriyle cem', savt ve iki ses arasındaki tizlik ve pestlik farkının (buud) nitelikleri; mûsiki ilminin ilk ortaya çıkışı, tizlik ve pestliğin sebeplerinin incelendiği birinci bölüm takip eder. İkinci bölümde, telli müzik aletlerinin kol kısmında seslerin çıkarılması için parmakla basılan belli noktaların (destan) taksimi; buudların oranları, birbiriyle birleştirilmesi ve birbirinden ayrılması, sayıları, tasnifi; sesler arasındaki uyumsuzluğun sebepleri, üçüncü bölümde dörtlü ve beşli buudların çeşitleri ve bunların birbiriyle birleştirilmesi yoluyla devirlerin elde edilme konuları işlenir. Dördüncü bölümde meşhur devirler (on iki makam) ve bu devirlerin tabakalarının işaretleriyle telli çalgılarda akort biçimleri açıklanır. Altı âvâze ve onların telli sazlarda elde edilmesi, bu konuda Kutbüddîn-i Şirâzî'nin Safiyyüddin el-Urmevî'ye itirazları ve bu görüşlere Abdülkâdir-i Merâgî'nin cevapları, yirmi dört şube ve bu şubelerin telli saz perdelerinden elde edilme usulleri, buudların birbirine benzerliği; makam, âvâze ve şubelerin birbiriyle ilgerinin izah edildiği beş, altı ve yedinci bölümlerden sonra sekiz ve dokuzuncu bölümlerde tarîka yapma yolları ve teller üzerinde terciler, iki oktav içerisinde dörtlü tabakalar, ikâ' devirleri, altı parmağın eski kullanım yolları ve tasnife başlangıç kaideleri ele alınır. Nağmelerin etkisi, amel formunun başlangıcı ve